

БІЛОУС О. А.

аспірант кафедри загальної теорії права
та держави
(Національний університет «Одеська
юридична академія»)

УДК 342.726-055.2]:340.111.5(477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.3.2.73>

СТРУКТУРА ГЕНДЕРНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СИСТЕМІ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Досліджуючи недоліки та перспективи сучасного гендерного права, неможливо оминати внутрішню структуру гендерних правовідносин в національній правовій системі. Виокремлення структурних одиниць відповідної галузі права надає можливість аналізувати її із внутрішнього ракурсу, тобто виходячи з його основи, або так званих основних складових, які формують його та відокремлюють від інших галузей права за особливою внутрішньою побудовою та її характеристиками. Таким чином, гендерні правовідносини не є виключенням, оскільки є видом суспільних відносин, регулюються чинним законодавством та регламентують узгоджені юридичні права та обов'язки учасників.

Відповідно, характерними ознаками гендерно-правових відносин, є те, що вони є різновидом суспільних відносин, через наявність довготривалої історичної емансипації. Узгоджена правова регламентація виникла внаслідок створення та існування законодавчих норм, які є методом регулювання та впливу на визнання гендерних прав, захисту від посягань на них та порушень. Реально ефективна заборона дискримінації гендерних прав можлива лише за детального аналізу внутрішньої будови даного роду правовідносин, що включають в себе: зміст, суб'єкт та об'єкт, які окреслені загальною ідеєю забезпечення гендерної рівності в суспільстві.

Наразі в науковому просторі не існує єдиної класифікації та підходів до розмежування структурних елементів, згідно сучасного та чинного законодавства, що фактично формує проблему його детального дослідження та подальшого аналізу. Так як, єдина класифікація для передбачених суб'єктів та об'єктів, відповідно кодифікованим нормативно-правовим актам – все ще відсутня, національне гендерне право стає вразливим до застосування дискримінаційних дій як на етапі впровадження проєктів та ідей гендерної правової регламентації, так і подальшого обґрунтування його об'єктивності, окреслених недоліків та перспектив.

Ключові слова: *гендерне право, гендерні правовідносини, структура гендерних правовідносин, суб'єкт гендерних правовідносин, об'єкт гендерного права, зміст гендерних правовідносин.*

Bilous O. A. The Structure of Gender Legal Relations within the Framework of Current Legislation of Ukraine

When examining the shortcomings and prospects of contemporary gender law, it is impossible to overlook the internal structure of gender-related legal relations within the national legal system. The identification of the structural units of the respective branch of law enables its analysis from an internal perspective – that is, from its foundational elements or so-called structural components – which shape the field and distinguish it from other branches of law through their specific



internal organization and defining characteristics. Accordingly, gender-based legal relations are no exception, as they constitute a type of social relation regulated by existing legislation and serve to define and coordinate the legal rights and obligations of the parties involved.

The characteristic features of gender-legal relations lie in their nature as a form of social relation, which has developed through a long historical process of emancipation. The emergence of coherent legal regulation has resulted from the establishment and application of legislative norms that serve as instruments for governing and influencing the recognition of gender rights, as well as protecting them from infringements and violations. An effectively functioning prohibition of gender-based discrimination is attainable only through a detailed analysis of the internal structure of these legal relations, which encompass their content, subject, and object – each defined by the overarching concept of ensuring gender equality within society.

At present, there is no unified classification or consistent approach within academic discourse for distinguishing the structural elements of gender law in accordance with modern and current legislation. This lack of systematization constitutes a significant obstacle to its comprehensive study and subsequent analysis. Since a unified classification of the prescribed subjects and objects – correlated with codified normative legal acts – remains absent, national gender law becomes vulnerable to the application of discriminatory practices both at the stage of implementing projects and concepts of gender-related legal regulation, and in the subsequent substantiation of its objectivity, identified deficiencies, and development prospects.

Key words: *gender law, gender legal relations, structure of gender legal relations, subject of gender legal relations, object of gender law, content of gender legal relations.*

Вступ. Характерною ознакою гендерних правовідносин, є історія їх формування крізь довгу історичну емансипацію, боротьбу за визнання гендерної ідентичності, належних прав та надання рівних можливостей для самореалізації. Таким чином, в сучасному світі, демократичне їх регулювання виникає та існує винятково через впровадження в національну правову систему, законодавчих норм, які регулюють дані відносини та забороняють вживання будь яких форм дискримінації. Таким чином, однією з головних структурних одиниць, без якої існування правовідносин неможливе, через наявність вольового та свідомого характеру є суб'єкт, в даному контексті безпосередньо гендерного права.

Щодо об'єкта гендерно-правових відносин, питання його прямого закріплення і однозначного його юридичного визначення все ще перебуває у невідомості. Наявність цінностей та переліку бажаних благ, можливо проаналізувати лише за повного дослідження чинних нормативно-правових актів, які в свою чергу виступають засобом їх охорони та юридичного визнання. Зокрема, це стосується як матеріальних так і нематеріальних благ, які в єдності становлять ідеальне, до чого прагне в своєму існуванні гендерне право.

Зміст національного гендерного права потребує його обґрунтованого визначення, саме через те, що він є об'ємним елементом національної правової системи, в зв'язку з його широким спектром належності дотичних правовідносин.

Постановкою завдання є аналіз внутрішньої будови національного гендерного права, його належних елементів, їх характеристик згідно чинного законодавства та виокремлення новітніх класифікацій для їх подальшого ефективного обґрунтування та дослідження.

Результати дослідження. Гендерні правовідносини як і будь який інший вид суспільних правовідносин, відокремлений характерною внутрішньою структурою, притаманною лише даній галузі права. Загалом, склад правовідносин в науці визначають як основні елементи правовідносин і спосіб юридичного зв'язку між ними з приводу соціального блага або забезпечення певних інтересів [1, с. 64]. З огляду на це, структуру гендерних правовідносин



складають фактично: об'єкт, суб'єкт та зміст, оскільки за відсутності одного з них, існування такого роду відносин юридично неможливе.

Суб'єктний склад утворюють як мінімум, два представники, один з яких є уповноваженою особою (носієм права), а інший – зобов'язаною особою (носієм обов'язку) [1, с. 64]. Таким чином, пропонуємо класифікацію суб'єктів гендерного-правових відносин згідно чинних нормативно-правових актів національної правової системи. Так, наприклад, за функціональною роллю у гендерних правовідносинах, згідно Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» можна виокремити:

- владні суб'єкти, згідно статті 7 їх можна визначити як, органи, установи та організації, наділені повноваженнями у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, зокрема: Верховна Рада України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Кабінет Міністрів України та ін [2];

- дорадчі, згідно статті 7, передбачені як уповноважені особи (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, визначені в складі органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування [2];

- індивідуальні, жінки та чоловіки, відповідно до статті 3 для яких здійснюються основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей [2].

За віковим статусом суб'єктів гендерних правовідносин згідно Сімейного Кодексу України, можна виокремити:

- дорослі, особи чоловічої та жіночої статі, які досягнули 18-ти років та мають повну дієздатність;

- діти, згідно частини 1 статті 6, особи, які не досягли повноліття (18-ти років).

Надалі, згідно визначених національним законодавством біологічних відмінностей, суб'єктний склад виокремлюють:

- чоловіки, особи, здатні до мускульної роботи та сильних фізичних навантажень, що законодавчо підтверджується статтею 10 Закону України «Про охорону праці», в якій вказано про заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, а також залучення жінок до підймання і переміщення речей [3];

- жінки, особи здатні до репродуктивної функції, що підтверджується статтею 179 Кодексу законів про працю, в якій зазначається, що на підставі медичного висновку жінкам надається оплачувана відпустка у зв'язку з вагітністю та пологами тривалістю 70 календарних днів до пологів і 56 календарних днів після пологів, починаючи з дня пологів [4].

Відповідно до гендерних переконань особи, доцільно виокремити класифікацію суб'єктів гендерного права за гендерною ідентичністю:

- особи, що ідентифікують себе як чоловіки та згідно частини 2 статті 49 Цивільного кодексу України мають внесені відомості до акту цивільного стану про народження фізичної особи, встановлення її походження, зміну імені тощо [5].

- особи, що ідентифікують себе як жінки та аналогічно вищенаведеній статті мають відомості в актах цивільного стану, що підлягають державній реєстрації;

- особи, з трансгендерним досвідом, або ті, що перебувають у процесі юридичного переходу та згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я України від 05 жовтня 2016 року мають медико-біологічні та соціально-психологічні показання.

Серед обов'язків суб'єктів державно-владних повноважень також можна виділити окрему спеціалізацію, яка характеризується наявністю окремої компетенції у сфері гендерної політики, таким чином серед них розглядаємо:

- орган контролю, до якого можна віднести Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, який згідно Положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики від 7 червня 2017 року, має функцію з організації повноважень у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та проведення моніторингу щодо врахування КМУ принципу гендерної рівності під час прийняття нормативно-правових актів [6];



– орган координації, до якого відносимо Радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, відповідно до Типового Положення про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі від 9 жовтня 2020 року, він консультує і вносить керівнику органу влади та уповноваженій особі (координатору) пропозиції щодо реалізації державної політики з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (відповідно до компетенції органу влади), протидії насильству та дискримінації за ознакою статі [7].

Таким чином, згідно вищенаведеному, під суб'єктами гендерно-правових відносин слід розуміти безпосередньо усіх учасників, які не лише беруть участь у реалізації та захисті гендерних прав і обов'язків, а також фактично формують гендерну політику та координують її задля забезпеченням гендерної рівності.

Загалом, об'єктом правовідносин виступає реальне благо, із приводу якого суб'єкти вступають у правовідносини. Таким чином, благо виступає в ролі соціальних цінностей, відносно яких суб'єкти реалізують своє право. Традиційно наука їх поділяє на матеріальні і нематеріальні цінності [1, с. 64-65]. Таким чином, об'єкт гендерних правовідносин можна інтерпретувати як нематеріальні цінності, наприклад право на гендерне визнання, поваги до гендерної ідентичності тощо, так і матеріальні цінності, які виражаються у праві на справедливу оплату праці, відшкодування матеріальної шкоди тощо.

Наразі об'єкт гендерних правовідносин не закріплений законодавчо, його можливо виділити та проаналізувати лише шляхом дослідження національних нормативно-правових актів та правотворчої діяльності законодавця.

Отже, розпочинаючи з Конституції України, а саме згідно статті 24 можна виокремити такі групи гендерних цінностей:

– нематеріальні: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці; застосування спеціальних заходів щодо охорони праці і здоров'я жінок; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; надання правового захисту, моральної підтримки материнства і дитинства [8];

– матеріальні: надання винагороди за працю; встановленням пенсійних пільг; надання матеріальної підтримки материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [8].

Також, серед нематеріальних благ, які складають об'єкт гендерних правовідносин за Конституцією, закріплені в статті 51 ідеї того, що кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі та сім'ї [8].

Наступним нормативно-правовим актом для характеристики об'єкту гендерних відносин є Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», зокрема в статті 3, вказано основні напрями державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в країні. З огляду на це, об'єкт гендерних правовідносин можна охарактеризувати також, як умови реалізації гендерних прав та можливостей.

Так, наприклад, недопущення дискримінації встановлює умови при яких заборонені акти дискримінаційного характеру за ознакою статі в трудових, політичних та освітніх галузях, де фактично найчастіше з'являється фактор гендерного дисбалансу. Зокрема, позитивні дії виокремлюють наявність умов усунення гендерної нерівності та виступають об'єктом, наприклад, через політику введення виборчих квот тощо.

Не менш цікавим є поєднання професійних і сімейних обов'язків, що виступає об'єктом гендерних правовідносин, через те, що виокремлює баланс сімейних і професійних ролей, як матеріальних та нематеріальних цінностей гендерного права.

Більше того, напрям державної гендерної політики визначений як просвітницька діяльність виступає об'єктом гендерних відносин, через формування ідейних гендерних цінностей, які є основоположними для ідеї даної галузі права. Таким чином, об'єктом виступають не лише соціальні цінності суспільства, а й умови при яких дані цінності можуть існувати в суспільстві та підтримуватись ним.



Наступним нормативно-правовим актом в якому можна виокремити та проаналізувати об'єкт гендерно-правових відносин є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». Так, в частині 1 статті 4 зазначено, що дія даного закону поширюється на такі сфери суспільних відносин: громадсько-політичну діяльність; державну службу та службу в органах місцевого самоврядування; правосуддя; трудові відносини, у тому числі застосування роботодавцем принципу розумного пристосування; охорону здоров'я; освіту; соціальний захист; житлові відносини; доступ до товарів і послуг та на інші сфери суспільних відносин [9]. Тобто, об'єктом гендерних відносин виступають ідеальна рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя, правовий захист від дискримінації за ознакою статі (стаття 5 закріплює форми дискримінації: пряма та непряма), недопущення застосувань гендерних обмежень чи привілеїв та можливість вільно реалізувати гендерні права без стереотипів чи навіть упереджень.

Не менш важливим є виділення об'єкта гендерних відносин, через ратифіковані міжнародно-правові джерела права, зокрема Конвенції Організації Об'єднаних Націй, які згідно Закону України «Про правотворчу діяльність» вважаються чинним національним законодавством.

З огляду на це, першочергової уваги потребує Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 року, яку Україна ратифікувала та імплементувала в національне законодавство 6 жовтня 1999 року. Стаття 3 зазначає, що держави-сторони вживають в усіх галузях, і зокрема в політичній, соціальній, економічній і культурній, всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, щодо забезпечення всебічного розвитку та прогресу жінок, з тим щоб гарантувати їм здійснення і користування правами людини та основними свободами на основі рівності з чоловіками [10]. Звідси слідує, що об'єктом виступають штучно окреслені права жінок, що на думку міжнародної спільноти систематично піддавались утискам з боку державно-владних органів та осіб чоловічої статі.

Таким чином, об'єктом гендерних прав виступають покоління прав людини, однак з урахуванням позиції жіночої статі в суспільстві, зокрема громадянські та політичні права (право обирати та бути обраним), соціальні (соціальне забезпечення), культурні права (право подорожувати), сімейні права (бути рівним партнером у шлюбі), сексуальні та репродуктивні права (право особи на вільне прийняття рішень щодо свого сексуального життя) тощо. Тобто, об'єкт гендерних відносин ідентифікується як ідеалізована гендерна рівність, що реалізується механізмами подолання гендерної дискримінації у всіх сферах суспільного життя.

Досить важливим для дослідження міжнародно-правовим актом, ратифікованим Україною є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами від 20 червня 2022 року. Даний документ тлумачить поняття «жінки», як осіб жіночої статі віком до 18 років та закріплений у пункті «f» статті 3 [11]. З огляду на це, підкреслюється особлива вразливість дівчат віком до 18-ти років та безпосередньо об'єктом гендерних відносин в даному випадку виступає жінка як особа відокремлена біологічними характеристиками, які вважаються такими, що їй належать від народження та є незалежними від віку, тим самим включаючи дівчат, які ще не досягли повноліття.

Наступною, внутрішньою стороною гендерних правовідносин, яка відображає зв'язок учасників виступає зміст. Таким чином, зміст окреслюється як система суб'єктивних прав і юридичних обов'язків учасників, які виокремлюють межі та види взаємодії між ними та законодавчо гарантуються державою шляхом правового примусу.

З огляду на це, розрізняють юридичний і фактичний зміст правовідносини. Фактичний зміст – конкретні дії учасників правовідносини, у яких реалізуються їхні права й обов'язки. Юридичний зміст являє собою суб'єктивні права і юридичні обов'язки учасників правовідносин [1, с. 65]. Так, наприклад, юридичний зміст гендерних правовідносин становить право найманого працівника (жінки чи чоловіка) на рівну та справедливую оплату праці, а обов'язок роботодавця є заборона застосування дискримінації за ознакою статі. Фактичний зміст



гендерних правовідносин виражається у конкретних діях фізичної особи, посадової особи чи державно-владних органів. До прикладу, при застосуванні домашнього насильства до жінки чи чоловіка, жертва звертається до правоохоронних органів, діючи з метою захисту своїх порушених прав, зі свого боку дані органи або діють в інтересах постраждалої особи, надаючи юридичну та соціальну підтримку, або нівелюють даний інцидент, ігноруючи та роблячи даний вид злочину штучно латентним.

З огляду на це, зміст гендерних правовідносин відображає сукупність прав, обов'язків та конкретних дій учасників, які існують задля забезпечення гендерної рівності та захисту від дискримінації й насильства за ознакою приналежності до певної статті. Також, за допомогою так званого семантичного методу графічного зображення, можна інтерпретувати даний елемент як широке коло відносин, котрі включають і такі види як: кримінальні, адміністративні, цивільні тощо.

Висновки. Запропонована класифікація суб'єктів виокремлює їх за функціональною роллю у правовідносинах, віковим статусом, належності за біологічними показниками, гендерної ідентичністю та наявністю спеціальної компетенції у сфері гендерної політики. Таким чином, суб'єкти гендерних відносин включають в себе: фізичних осіб (громадян України), державно – владних органів, органів місцевого самоврядування, державних органів відповідної компетенції в галузі гендерного права.

Об'єктом гендерно-правових відносин виступають законодавчо-закріплені цінності, які в своєму існуванні прагнуть до удосконалення гендерної рівності. Відповідно, це стосується як матеріальних так і нематеріальних благ, є взаємозалежні один від одного та становлять кінцеву мету до якої прагне в своєму існуванні гендерне право.

Зміст в свою чергу становить – сукупність прав, обов'язків та конкретних дій учасників, які існують задля забезпечення гендерної рівності та захисту від дискримінації й насильства за ознакою приналежності до певної статті.

Список використаних джерел:

1. Крижановський А. Ф., Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г., Скуріхін С. М., Іванчук В. С. Загальна теорія прав та держави. Одеса. 2022. С. 258.
2. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення 28.06.2025).
3. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992р. № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text> (дата звернення 28.06.2025).
4. Кодекс законів про працю України : Закон України від 26.09.1996 р. № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08/ed19960926#Text> (дата звернення 28.06.2025).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.1.2003р № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 28.06.2025).
6. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017р. № 390. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF#n10> (дата звернення 28.06.2025).
7. Про радника з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.10.2020 №930. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/930-2020-%D0%BF#n40> (дата звернення 28.06.2025).
8. Конституція України : Закон України від 28. 06. 1996 р., № 254к/96-ВР. URL: <https://surl.luj/pjqjbm> (дата звернення 28.06.2025).
9. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09. 2012 р. № 5207-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 28.06.2025).



10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН від 18.12.1979 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 28.06.2025).

11. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20.06.2022 р. № 2319-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення 28.06.2025).

